

ANDREAS BORNING A JAN MUSIL

MODUS OPERANDI — TEORETICKÉ ZÁKLADY A PRAKTICKÉ ZKUŠENOSTI

I.

Způsob páchání trestné činnosti neboli *modus operandi* je fenoménem, který zajímá několik vědních disciplín; trestní právo, kriminologii a kriminalistiku. Kriminalistika si povšimla využitelnosti poznatků o způsobu páchání pro potřeby odhalování, vyšetřování a prevence trestných činů a založila na těchto poznatcích několik praktických postupů a metod boje s kriminalitou.

Způsob páchání se vyznačuje řadou pozoruhodných vlastností majících bezprostřední metodologický význam pro proces poznání trestných činů. V této stati si chceme povšimnout toliko dvou těchto vlastností, které jsou pro kriminalistiku nejdůležitější.¹⁾

První příznačný rys je možno formulovat takto: Pachatel-recidivista projevuje při opakovaném páchání stejnorodých trestných činů tendenci používat takové varianty komponent způsobu páchání a takové strukturní vztahy mezi nimi, které použil již při předchozím páchání trestných činů. Jednodušeji se tato zákonitost vyjadřuje tak, že *pachatel opakuje způsob páchání trestných činů*. Tendence pachatele opakovat způsob páchání trestných činů se označuje jako *perseverance*.²⁾

Druhé kriminalisticky relevantní tvrzení zní takto:

Způsoby páchání trestných činů jsou velmi variabilní. Teoreticky lze předpokládat, že způsob páchání je individuální v tom smyslu, že každý pachatel používá svůj specifický *modus operandi*. Protože při vyšetřování trestných činů jsou jen zřídka splněny podmínky pro spolehlivé poznání individuálního charakteru trestného činu, využíváme alespoň toho, že způsob páchání je natolik variabilní, aby umožnil vymezit poměrně úzkou skupinu pachatelů, používajících shodný způsob páchání, a mezi nimi hledat skutečného pachatele. Toto pravidlo lze nazvat *interindividuální odlišností způsobu páchání trestných činů*.

¹⁾ Souhrnně o těchto rysech viz např.: Zujkov, G. G.: Poisk prestupnikov po priznakam sposobov soveršenija prestuplenij. Vysšaja škola MVD SSSR, Moskva 1970; Wnorowski, J.: Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa. Wyd. Praw., Warszawa 1978; Musil, J.: Způsob páchání trestné činnosti a jeho kriminalistický význam. Univerzita Karlova, Praha 1982.

²⁾ Z latinského *perseverantia* = setrvávání, stálost.

II.

Ačkoli o teoretické rozpracování obou naznačených problémů se zasloužila až moderní kriminalistika 20. století, jejich empirické poznání se datuje již od středověku. Svědčí o tom různé soupisy tuláků, lupičů, vrahů a jiných zločinců, jako byl např. Baseler Rathsmandat (okolo roku 1400) nebo Liber Vagatorum (1494—1499), obsahující mj. též popis různých zločineckých triků, lstí, úskoků. První pokusy o systematizaci a klasifikaci zločinců na základě jejich modu operandi nalezneme počátkem 18. století např. v knize Georga Paula Hönna „Betrugs-Lexicon“, vydané roku 1720 v Coburgu, nebo v knize Sigismunda Hosmanna, která vyšla roku 1700 ve Frankfurtu n. M. a Lipsku.³⁾ Cílem těchto publikací bylo spíše varovat širokou veřejnost před nebezpečnými zločinci; z dnešního hlediska bychom je zařadili mezi práce s preventivním zaměřením.

Od 2. poloviny 18. století se začaly objevovat různé soupisy recidivních zločinců s popisem jejich modu operandi, které byly určeny pro služební potřebu policejních orgánů — měly usnadnit vypátrání pachatelů neobjasněných trestných činů. Avé-Lallemant⁴⁾ zmiňuje takový soupis z roku 1758, který obsahoval 362 „gaunerů“ a byl vydán Bierbrauerem v Kasselu. Seznam pořízený Schafferem opakovaně v letech 1784, 1787, 1811 a 1830 byl rovněž prokazatelně využíván v policejní praxi. Z Karlsruhe je znám „Generální soupis darebáků“ („Generalgaunerliste“) z roku 1800, obsahující jména a krátkou charakteristiku 3741 zločinců; také v Tübingen pracovala policie s takovými pomůckami již od roku 1799.⁵⁾

V první polovině 19. století se začíná v policejní praxi uvědoměle prosazovat zaměření, které Robert Heindl později nazval „strategickou základní ideou boje policie se zločincem“⁶⁾ — totiž cílevědomé a široce rozšířené využití evidovaných poznatků o opakujícím se způsobu páčání k odhalování pachatelů. V „Oběžníku kurfiřtského policejního ředitelství provincie Dolní Hessensko z 23. 10. 1826“ se doporučuje zavedení a stálé doplňování přesného rejstříku známých pachatelů, který by měl umožnit, jestliže chybí „jiné speciálnější stopy“, soustředit se při pátrání na „určitý počet osob. Dlouholeté zkušenosti totiž učí, že např. zloději z povolání obvykle opakují tutéž podobu krádeže, takže už způsob spáchání přivádí k osobě pachatele“.⁷⁾

Jestliže v druhé polovině 19. století poklesl zájem o praktické využití a teoretické zdůvodnění opakovatelnosti způsobu spáchání, objevil se znovu s nebyvalou intenzitou počátkem 20. století. Důvodem k tomu byl především lavinovitý růst kriminality, zejména její nejzávažnější části — řemeslné kriminality, související se změnami sociálně ekonomickými

³⁾ Soupis těchto publikací viz Avé-Lallemant: Das Deutsche Gaunerthum. Brockhaus, Leipzig 1858. Bd. 1, s. 220 a násl.

⁴⁾ Práce cit. sub 3, str. 236, 237.

⁵⁾ Viz H ö s c h l e, R.: Der modus operandi in geschichtlicher Sicht. Kriminalistik (Hamburg), 1955, 12, s. 469 a násl.

⁶⁾ Heindl, R.: Polizei und Verbrechen. Gersbach und Sohn Verlag, Berlin 1926, s. 52.

⁷⁾ Cit. podle Heindla, práce sub 6, s. 53.

podmínkami kapitalistické společnosti. Právě u řemeslné kriminality je jev opakovatelnosti způsobu páchaní nejnázorněji prokazatelný a možností jeho využití k boji proti kriminalitě jsou nejšířší.

V zemích s nejvyšším podílem řemeslné kriminality vzniklo, víceméně nezávisle na sobě, několik analogických registračních systémů, pro něž se v kriminalistice vžilo mezinárodně rozšířené označení MOS (modus operandi systém). Tyto registrace jsou budovány na vědeckých principech, mají stanovenou poměrně dokonalou systematizaci znaků způsobu páchaní a přesná pravidla pro jejich fungování. Smyslem této registrace je umožnit nalezení („vytypování“) pachatele prozatím neobjasněného trestného činu na základě shody znaků způsobu spáchání mezi nyní vyšetřovaným trestným činem a trestným činem, který byl spáchán a registrován v minulosti. V případě, že onen v minulosti spáchaný trestný čin byl objasněn, umožňuje kladný výsledek komparace vytyčit verzi o konkrétním pachateli nyní vyšetřovaného činu. Nyní vyšetřovaný trestný čin lze však srovnávat i s registrovanými záznamy o v minulosti neobjasněných trestných činech; potom kladný výsledek srovnání nasvědčuje verzi, že oba neobjasněné trestné činy mohly být spáchány týž (prozatím neznámým) pachatelem. Proto většina evidencí MOS se skládá z dvou paralelně vedených registrací, vzájemně srovnatelných: 1. evidence známých pachatelů, 2. evidence neobjasněných trestných činů.

Za tvůrce první novodobé registrace MOS se pokládá anglický policejní úředník Llewelyn W. Atcherley. Svůj registrační systém založil roku 1913 pod názvem *Crime Index* a zahrnul do něj pouze krádeže vloupáním.

Atcherley u každého skutku krádeží vloupáním sledoval 10 komponent:

1. objekt napadený vloupáním,
2. způsob vniknutí,
3. použité nástroje,
4. odcizený majetek,
5. doba činu,
6. úskoky použité pachatelem ke vniknutí do objektu,
7. legendu pachatele, vysvětlující jeho přítomnost na místě,
8. spolupachatelství,
9. použité dopravní prostředky,
10. svérázné detaily provedení.

Atcherley vypracoval podrobné číselníky variant jednotlivých komponent, které mu umožnily znaky klasifikovat a vyjádřit numerickým kódem, pod nímž byla karta založena v evidenci.

Krátce nato v roce 1919 vypracoval v USA náčelník berkeleyjské policie Augustin Vollmer univerzálnější evidenci MOS, do níž zařadil nejen krádeže vloupáním, ale další tzv. kriminální trestné činy.

V témže roce byl v Německu vydán zákon o říšské kriminální policii,

jehož předlohu vypracoval Robert Heindl, v němž nalezlo právní zakotvení „objasňování řemeslně spáchaných zločinů srovnáním pracovní metody . . .“, čímž mělo být „. . . docíleno lepší potírání řemeslné zločinnosti veřejným právem“. MOS vzniklý na berlínském policejním ředitelství byl ve 20. letech dále zdokonalován Hansem Schneickertem a stal se vzorem pro zavádění evidencí MOS i v dalších evropských zemích, mj. také v předmnichovské ČSR.

III.

O teoretické vypracování principů MOS se zasloužil zejména Robert Heindl ve svém světově proslulém díle *Zločinec z povolání*.⁸⁾ Pro empiricky poznatý a již dlouhou dobu v praxi využívaný úkaz opakovatelnosti způsobu páchaní nalezl teoretické vysvětlení v pojmu *perseverance*, který je užíván i v obecné psychologii.⁹⁾

Heindl při aplikaci pojmu *perseverance* na oblast modu operandi byl historicky determinován poznatky načerpanými studiem soudobého stavu řemeslné kriminality. Sociální složení „zločinců z povolání“ tehdejší etapy vývoje kapitalistické společnosti nepochybně Heindlovi poskytovalo dostatek důkazů o tom, že jde z převážné části o deklasované vrstvy, stigmatizované neutěšenými sociálními podmínkami. Heindl se navíc opíral o zjednodušující kriminologické teorie pozitivistického zaměření (Caesare Lombroso, Enrico Ferri apod.), spatřující hlavní kořeny kriminality v biologických anomáliích pachatelů.

Odtud Heindl dovozuje, že též *perseverance* je v převážné většině případů „vysvědčením chudoby“, výsledkem duševní a tělesné „méněcennosti“ pachatelů.

„Většina řemeslných zločinců jsou tělesně zchátralí duševní lenoši. O to se stará alkohol, kokain, nedostatečný spánek, nepravidelný život, pobyt v páchnoucích lokálech, onanie a podobné excesy. A tato méněcennost to asi je, která vede k neustálému opakování těchže samých postupů, která brání vymyslet si nové triky, která řadí k charakteristice zločince z povolání jistou stupidní rutinu.

Ale snad ani nepotřebujeme pěstovat tak subtilní psychologii. Snad je to jednoduše jen každému člověku vrozený sklon k setrvačnosti, náchyllost ke klusu ve starých kolejích, kterou sdílí se stádem dobytka a drožkářskými koňmi. Zločinec z povolání páchá své zločiny stejně řemeslně, jako jiný lepší každodenně tytéž pytlíky, vykonává tytéž pohyby na soustruhu, zasazuje tatáž bodnutí telatům a prasatům.“

⁸⁾ Heindl, R.: *Der Berufsverbrecher*. 6. Auflage. Pan-Verlag Rolf Heise, Berlin 1928.

⁹⁾ Viz např. Levitov, N. D.: *Psichičeskije sostojanija perseverancii i ridignosti*. Voprosy psichologii, 1971, No. 5.

Na jiném místě konstatuje, že „... zločinci, kteří neustále vymýšlejí nové ohromující triky, jsou v praxi mimořádně vzácní... Zločinci z povolání jsou plagiátoři svých vlastních dřívějších případů nebo dokonce jen napodobitelé cizích. Když se zločinci z povolání jednou podaří trik, tak ho stále znovu opakuje v otrocky věrné kopii. I když ví, že jeho »rukopis« je policii znám, ... nemůže přesto jednou praktickou metodu opustit... Nic nemůže zločinci z povolání zabránit hrát vždy znovu tutéž hru. A i když ví, že to znamená jeho záhubu, vrací se stále zpět ke svému speciálnímu triku jakoby pod hypnotickým tlakem. Připomíná dobytče, které se jankovitě vrací do hořící stáje, aby tam přišlo o život...“¹⁰⁾

Heindlovo teoretické zdůvodnění příčin perseverance je silně zjednodušující a z hlediska dnešního psychologického poznání nemůže obstát. Nicméně popis jevové stránky, tj. samotný fakt perseverance, příznačný pro řemeslnou kriminalitu první poloviny 20. století v kapitalistických státech, vcelku adekvátně vystihuje realitu.

Tomu též odpovídá skutečnost, že evidence MOS v prvních desetiletích své existence fungovala vcelku úspěšně a o její užitečnosti při odhalování pachatelů tzv. kriminálních trestných činů nebylo vcelku žádného sporu. K tomu přispělo i to, že jak Heindl sám, tak další tvůrci a zdokonalovatelé MOS si byli vědomi hranic možností MOS. Přes Heindlovo nadnesené tvrzení o „otrocky věrné kopii“ se od počátku vcelku realisticky uznávalo, že perseverance se zpravidla netýká způsobu páčání jako celku, ale je spíše parciální, omezená na některé komponenty a vztahy nebo jejich kombinace. Tomu byla vždy přizpůsobena i organizace MOS a způsob jeho využívání.

IV.

Tento pozitivní postoj kriminalistické teorie i praxe, hodnotící vcelku „optimisticky“ efektivnost MOS, se začal měnit v padesátých a šedesátých letech našeho století. V socialistických zemích k tomu ve své době přispěly některé zjednodušující kriminálně politické úvahy, vycházející z nesprávného předpokladu, že v podmínkách socialistické výstavby v relativně krátké době odpadnou podmínky pro výskyt recidivní kriminality vůbec. N. V. Těrzijev dokonce chybně tvrdil, že „v SSSR se vůbec neprovádí registrace pachatelů podle způsobů trestného jednání“ a že tato registrace existuje pouze v kapitalistických zemích, kde se vyskytuje profesionální zločinnost.¹¹⁾ Ve skutečnosti evidence MOS ani v Sovětském svazu nikdy nepřestala existovat, i když byla ve čtyřicátých letech omezena a zjednodušena.

Nehledě na tyto subjektivní mylné názory, nemající oporu v realitě,

¹⁰⁾ Heindl, R.: práce cit. sub 8, s. 142—155.

¹¹⁾ Viz *Nastolnaja kniga sledovatelja*. Gosjurizdat, Moskva 1949, s. 176.

se však v téže době začínají objevovat objektivní příznaky toho, že efektivnost MOS se snižuje, že klesá množství trestných činů, jejichž pachatelé byli odhaleni za pomoci MOS. Mnozí autoři poukazují na značnou pracnost činností spojených s fungováním MOS (sběr dat, jejich zpracování a vyhledávání) a na druhé straně na malou výslednost. Tyto argumenty zvláště zesílily poté, co tzv. „klasický“ MOS, založený na manuálně vedených kartotékách, v nichž jedinou mechanizací představovaly ručně perforované děrné štítky a ruční analyzátory, byl v řadě zemí nahrazen vyššími stupni automatizace: Nejprve to bylo děrnostítkové strojové zpracování (např. v ČSSR děrnostítkové zařízení ARITMA, sestávající z děrovače a elektronického třídiče) a od 60. let vznikají automatizované informační systémy založené na bázi počítačové techniky (např. v USA a NSR počítače typu IBM 360/40). Jak známo, tato moderní výpočetní technika, doplněná navíc o rozsáhlou komunikační síť s velkým počtem terminálů (např. v NSR jde o systém INPOL), je velmi drahá a její oprávnění je třeba podepřít prokazatelnými efekty. Protože ani automatizace MOS nepřinesla očekávaný okamžitý efekt, začaly se v teorii i praxi množit otázky, zda za dnešních podmínek má MOS vůbec ještě smysl a začíná se mluvit o mezinárodní *krizi MOS*.

Základní pochybnost o oprávněnosti MOS je možné zformulovat do otázky:

„*Existuje ještě v podmínkách soudobé kriminality perseverance?*“ Odpovědi na tuto otázku vyslovované v kriminalistické literatuře jsou velmi kontroverzní, zejména v některých zemích západní Evropy (v socialistických zemích spíše převládají kladné odpovědi). Přitom je zajímavé konstatovat, že v táboře těch, kteří platnost teze o perseveranci za dnešních podmínek odmítají,¹²⁾ je právě tak mnoho teoretiků a praktiků jako v táboře těch, kteří dnes stejně jako dříve pokládají perseveranci pachatelů za reálný fenomén.¹³⁾

¹²⁾ Např. Schuster, L.: Perseveranz-kriminaltechnische Methoden im Umbruch? Kriminalistik 1983, 10, s. 484; Schuster, L. — Eyrieh, H.-J.: Zweifel an der generellen Gültigkeit der Perseveranzhypothese. Kriminalistik 1984, 10, s. 487; Steffen, W.: Perseveranz und modus operandi. Kriminalistik 1983, 10, s. 481; Friedrich, B.: Von Perseveranz kaum eine Spur. Kriminalistik 1986, 4, s. 188.

¹³⁾ Např. Wensky, O.: Ist das kriminalpolizeiliche Meldesystem noch zeitgemäss? Kriminalistik 1960, 1, s. 19; Pfister, O.: Verbrecherperseveranz als Grundlage des kriminalpolizeilichen Meldedienstes. Kriminalistik 1965, 8, s. 399; Walliser, F.: Baden-Württemberg: Mehr Perseveranz als anderswo? Kriminalistik 1986, 6, s. 285.

V současné době však existuje ohledně teoretické odůvodnění MOS ještě další pochybnost, kterou lze zformulovat do otázky: „*Existuje v podmínkách soudobé kriminality dostatečná interindividuální odlišnost způsobu páchaní trestných činů různých pachatelů?*“

MOS může úspěšně fungovat pouze tehdy, jestliže variabilita znaků způsobu páchaní je tak velká, aby umožňovala, když již ne identifikaci pachatele, tedy alespoň vymezení poměrně úzké skupiny potenciálních pachatelů, užívajících shodný způsob páchaní. Kdyby všichni pachatelé používali stejné způsoby páchaní, neměl by MOS žádnou cenu.

V pojmech teorie identifikace lze říci, že MOS má umožnit alespoň *určení skupinové příslušnosti*. Čím užší je takto určená skupina, tím efektivněji plní MOS svou funkci: umožnit vytyčení vyšetřovací verze o potencionálním pachateli. Je-li takto sestavená skupina tak široká, že prověrka všech vytypovaných osob je prakticky nerealizovatelná, přestává MOS plnit své poslání.

Již od počátku existence MOS se vždy počítalo s tím, že část znaků způsobu páchaní není absolutně specifická pro jediného pachatele a že se shodné znaky vyskytují u různých pachatelů. Tento fakt nebyl pokládán za zásadní překážku fungování evidence MOS, protože se axiomaticky předpokládalo, že tendence k interindividuální odlišnosti, vyplývající z individuálních osobnostních rysů pachatele, je obecně silnější než tendence k typičnosti (standardnosti) způsobu páchaní.

Tento předpoklad je však v posledních desetiletích zpochybňován. V řadě kriminalistických prací se tvrdí, že pro soudobou kriminalitu je příznačná *uniformita*, malá originalita pachatelů, která způsobuje, že pachatelé používají pouze několik málo variant znaků způsobu páchaní. Tuto tendenci ve fenomenologii kriminality konstatuje např. Hanausek, Ney, Augustin, Dolní, Podlesný a další.¹⁴⁾

V poklesu variability způsobu páchaní je spatřována další příčina malé efektivity MOS. Okruh potenciálních pachatelů, používajících shodný způsob páchaní, vytypovaný v MOS, je příliš velký a prakticky obtížné prověřitelný. I z toho vyplývá nedůvěra v účinnost MOS.

¹⁴⁾ Hanausek, T.: Modus operandi i alibi — ewolucja znaczenia pojęć. Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, 1978, 8, s. 221—240; Ney, W.: Die Bedeutung der Perseveranz für die kriminalistische Bewertung des modus operandi. Forum der Kriminalistik 1969, 2, s. 342—344; Augustin, J.: Kriminálně taktické rysy opakování trestné činnosti mládeže. Kriminalistický sborník 1967, 4, s. 249—256; Dolní, J.: Hodnocení některých znaků způsobů spáchání krádeže vloupáním. Čs. kriminalistika 1974, 2, s. 101—119; Podlesný, J.: Některé závěry z empirického zkoumání kriminální trestné činnosti a jejich využití v kriminalistické taktice. Čs. kriminalistika 1969, 3, s. 211—225.

Čím lze vysvětlit tyto nové jevy, dotýkající se samotných pílířů, na nichž je vybudován MOS? Uvedeme zde některé možné explikace mající oporu v proměnách soudobých sociálních podmínek. Těmito argumenty lze objasňovat společně jak úpadek perseverance, tak pokles inter-individuální odlišnosti, a proto je na tomto místě uvádíme souhrnně:

1. V posledních desetiletích došlo k řadě *hlubokých sociálních změn*. Pokračující koncentrace lidí v průmyslových aglomeracích, zvýšení hustoty osídlení, intenzivní výměna informací, konzumní způsob života, vliv masové kultury a řada dalších vlivů způsobuje jisté stírání individuality lidí a jejich chování, vede k větší anonymitě, k zužování variační šíře v paletě možných výběrů, k odstraňování diferencí a k preferování standardních modelů chování. Tento úkaz je sociologií popisován i v nekriminálních druzích chování (srov. např. uniformitu módních vln v odívání, účesech, tanci apod.) a může se projevit i v trestné činnosti zmíněnou uniformitou.

2. Nesporným faktem je *zvýšená mobilita obyvatelstva* spojená s rozšířením hromadné i individuální dopravy. Proto je někdy zpochybňován dříve nesporný princip úzké lokální souvislosti mezi místem činu a místem bydliště nebo pracoviště pachatele a je vznášena hypotéza „cestujícího pachatele“.

3. *Informační kontakt* lidí je dále nebývale prohlubován působením hromadných sdělovacích prostředků, literatury, filmu, videotekniky apod. Dochází rovněž k nespornému zvyšování průměrné vzdělanostní úrovně obyvatelstva, zasahujícímu i pachatele trestných činů. Pro pachatele je snazší opatřit si i odborné kriminalistické informace a racionálně je využít při formování modu operandi tak, aby ztížili odhalení trestného činu. Často je v literatuře popisován jev tzv. „kriminální nákazy“ a „kriminální nápodoby“ — přebírání „osvědčených“ způsobů páchaní trestných činů od jiných pachatelů.

4. Soudobý vzdělanější pachatel je patrně více schopen uvědomit si *riziko*, vyplývající pro něho z opakování modu operandi, protože ví, že bezpečnostní orgány vedou registraci MOS. Je také schopen účinněji simulovat a inscenovat obraz způsobu páchaní, obměňovat a inovovat modus operandi.

5. Ve všech společenských a hospodářských oborech moderní industriální společnosti se prosadila z důvodu hospodárnosti a efektivnosti jednotná *typizace a standardizace* staveb, strojů, náradí a vůbec všech průmyslových výrobků, produkovaných v masovém rozsahu. To způsobuje, že také manipulace s těmito výrobky je poměrně uniformní. V ČSSR např. vybavení bytových dveří v novostavbách stejným typem cylindrických zám-

ků zn. FAB vedlo k hromadnému rozšíření několika málo stejných způsobů krádeží vloupáním do bytů (rozlomení vložek zámků; použití planžety; odvrtávání).

Snadná dostupnost dokonalých nástrojů zbavila mnohé pachatele nutnosti rukodělně si zhotovovat speciální zločinecké nástroje.

6. Na nižší výskyt perseverance v socialistických zemích by mohly mít vliv i některé podstatné *odlišnosti ve skladbě kriminality* oproti kapitalistickým zemím. I když dnes některé znepokojivé jevy ukazují, že přílišný optimismus ohledně úplného zániku řemeslné kriminality za socialismu nebyl zcela namístě, přece jen je nesporné, že její výskyt je nižší než v kapitalistických zemích. Rovněž rozsah takových jevů, jako je terorismus, kriminalita spjatá s narkomanií apod., je v socialistických zemích menší.

VII.

Ověřit platnost tezí o perseveranci a o interindividuální odlišnosti způsobu páchaní v soudobé kriminalitě nelze pouze teoretickou analýzou, ale především empirickými výzkumy. Podobných empirických výzkumů není v literárních pramenech uváděno mnoho. Z autorů socialistických zemí publikovali výsledky svých empirických výzkumů např. Ney,¹⁵⁾ Božyczko,¹⁶⁾ Katona,¹⁷⁾ Lázár,¹⁸⁾ Dolní,¹⁹⁾ Podlesný,²⁰⁾ ze západních autorů je třeba zmínit např. Pfistera,²¹⁾ Schustera a Eyricha,²²⁾ Friedricha,²³⁾ Wallisera.²⁴⁾

Téměř všechny dosavadní empirické výzkumy byly zaměřeny na majetkové trestné činy, především na krádeže vloupáním a podvody. Důvody, proč právě tyto delikty jsou zkoumány z hlediska perseverance, jsou nashodě:

¹⁵⁾ Ney, W.: Untersuchung zum Straftatenvergleichssystem bei der Bekämpfung der Kriminalität in der DDR. Diss. Leipzig 1968 (nepublikováno).

¹⁶⁾ Božyczko, L.: Kradzież z włamaniem i jej sprawca. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1970.

¹⁷⁾ Katona, G.: „Modus operandi“ recidivistů. Sborník materiálů III. mezinárodního kriminalistického sympozia. MV Praha 1965, s. 295.

¹⁸⁾ Lázár, B.: Úloha modu operandi v předcházení a odhalování trestných činů se zvláštním zřetelem k pachatelům patřícím do mladé věkové skupiny. Sborník materiálů IV. mezinárodního kriminalistického sympozia. Budapešť 1966.

¹⁹⁾ Práce cit. sub 14.

²⁰⁾ Práce cit. sub 14.

²¹⁾ Pfister, W.: Verbrecherperseveranz in kriminologischer Sicht. In: Kriminologische Schriftenreihe, Bd. 22, Hamburg 1966, s. 127.

²²⁾ Práce cit. sub 12.

²³⁾ Práce cit. sub 12.

²⁴⁾ Práce cit. sub 13.

1. jde o trestné činy velmi časté,
2. ve srovnání s jinými trestnými činy způsobují mnoho stop,
3. při jejich páchání je pachatel poměrně málo omezován objektivními podmínkami, takže při volbě a utváření způsobu spáchání je ponechán relativně velký „herní prostor“ pro projevení subjektivních individuálních vlastností,

4. při vyšetřování těchto trestných činů je častěji než u mnohých jiných trestných činů pachatel v počátcích vyšetřování neznámý. Ze stop na místě činu je třeba zrekonstruovat způsob spáchání trestného činu a z něj usuzovat na vlastnosti pachatele.

Závěry výzkumů, k nimž dospěli někteří z uváděných autorů, jsou z části rozporné a neřeší všechny relevantní problémy. Proto jsme uskutečnili nezávislé empirické výzkumy v NDR a v ČSSR, jejichž některé výsledky zde uvedeme:

A.

Empirický výzkum NDR

Cílem tohoto výzkumu bylo analyzovat způsob páchání trestného činu a zjistit informace o existenci, druhu a rozsahu perseverantních jednání.

Náhodným výběrem byl sestaven základní soubor 1200 pachatelů, z něhož byl vybrán podsoubor recidivistů (velikost podsouboru byla 40 % základního souboru), splňující tyto podmínky:

- několikanásobná recidiva,
- páchání těchto druhů trestných činů:
 - krádeže vloupáním,²⁵⁾
 - loupeže,
 - podvod ke škodě osobního, resp. soukromého vlastnictví,
 - sexuální trestné činy,
 - žhářství,
- spáchání deliktu ve velkoměstě.

Skutky trestných činů byly ve výzkumu sledovány ve 150 znacích způsobu páchání.

K nejdůležitějším výsledkům výzkumu lze řadit zjištění, že z celého základního souboru 1200 pachatelů jich 26 % vykazovalo perseveranci v jednotlivých elementech nebo v komplexu jednání. V podsouboru vy-

²⁵⁾ Do skupiny krádeží vloupáním tak, jak jsou chápány v čs. kriminalistické literatuře, se v NDR řadí tři druhy deliktů: Einbruchsdiebstähle, Einsteigediebstähle, Nachschlüsseldiebstähle.

braném podle uvedených kritérií byl podíl perseverantních pachatelů 67 % (!).

Výzkumem bylo doloženo, že perseverance a relativní vzácnost znaků způsobu páčání, nutná pro individualizaci neznámého pachatele, jsou dva, ve své podstatě vzájemně nezávislé pojmy. Např. u krádeží vloupáním bylo zjištěno jen velmi málo statisticky vzácných znaků způsobu spáchání, ačkoliv podíl perseverantních pachatelů v této kategorii deliktů je relativně vysoký. Na druhé straně u pachatelů podvodů, u nichž perseverance byla poměrně malá, existoval větší počet vzácných a tedy pro individualizaci kvalitnějších znaků.

Cenné výsledky byly zjištěny analýzou vztahů místa činu, místa bydliště a místa stálého pobytu (např. víkendového pobytu) pachatele. Pro všechny zkoumané kategorie deliktů mohl být prokázán *vysoký výskyt úzkého lokálního vztahu pachatele k místu činu*.

Výzkum dále prokázal, že některá klasická perseveranční kritéria nejsou dnes již tak významná, jak tomu bylo ještě před 30—50 lety (např. nástroje trestného činu). Vysokou perseverancí se vyznačuje výběr útoku, výběr oběti a speciální fáze jednání při páčání. Jako překonané se ukázaly být představy o perseveranci jako téměř úplném opakování modu operandi.

Ve všech pěti zkoumaných kategoriích trestných činů bylo jen relativně málo znaků spáchání, které byly pachateli stabilně opakovány a nadto byly relativně vzácné ve srovnání se základním souborem stejnorodých způsobů páčání. Z toho důvodu není možné přenášet teoretické předpoklady o pravděpodobnosti spáchání trestných činů registrovaným perseverantním pachatelem na závěry o pravděpodobnosti pozitivní identifikace pachatele srovnáním spáchaných trestných činů.

Potvrdilo se, že velkou individualizační hodnotu mají ty elementy způsobu páčání, které jsou relativně nezávislé na objektivních situačních podmínkách a umožňují velký počet subjektivních individuálních výběrů kriminálních jednání.

Velmi zajímavé výsledky, které se do jisté míry odlišují od ostatních čtyř zkoumaných kategorií deliktů, byly zjištěny ohledně *perseverance u žhářů*. Uvedeme některé konkrétní výsledky:

V podsouboru několikánásobných recidivistů-žhářů bylo možno perseveranci zjistit u 70,5 % pachatelů. Přes 60 % pachatelů se přidržuje při opakovaném páčání činů všech zkoumaných znaků (kombinací) způsobu páčání. Tak vysoký podíl „klasické perseverance“ nám není z jiných výzkumů znám.

Perseverantní pachatelé-žháři spáchali asi 95 % činů v místech, k nimž měli vztah.

Ohledně *osobnostních rysů* perseverantních pachatelů-žhářů byla uči-

něna tato pozoruhodná zjištění: Jejich nejvyšší frekvence je ve věkových skupinách 14 až 16 a 17 až 30 let. Perseverantní žháři méně často vyrůstají v narušených rodinných a výchovných poměrech, ale přesto vykazují více psychických anomálií. Právě tak je zajímavá skutečnost, že perseverantní pachatelé-žháři mají v průměru vyšší školní vzdělání a vyšší pracovní kvalifikaci než neperseverantní.

U žádného perseverantního pachatele-žháře nebyla zjištěna při opakovaných deliktech změna motivu. Velmi často — ve 40 % se u nich vyskytuje motiv „potěšení z ohně“ (u neperseverantních pachatelů pouze 8,7 %) a v 19,5 % případů „hasičský motiv“ (u neperseverantních pachatelů 13 %).

Statisticky signifikantní rozdíly mezi perseverantními a neperseverantními žháři ukazují dále na to, že

— perseverantní pachatelé nejednají tak často jako jiní na základě spontánního rozhodnutí,

— perseverantní pachatelé častěji než jiní páchají žhářství v místě stálého bydliště, řidčeji v místě zaměstnání a v místě, kde tráví volný čas,

— z viktimologického hlediska je nápadné, že perseverantní pachatelé v protikladu k jiným nemají žádný vztah k předmětu útoku.

Výzkum ukázal, že mezi příčinami a podmínkami perseverantního jednání hrají větší roli vnitřní, subjektivní aspekty, než aspekty vnější, objektivní. Dokladem toho je zjištění, že zkoumání doby činu (měsíce, dny v týdnu, denní doba), většiny zvláštností předmětu útoku a také formy vlastnictví napadeného objektu nepřineslo žádné signifikantní rozdíly mezi skupinami perseverantních a neperseverantních pachatelů.

Ve všech pěti zkoumaných skupinách deliktů měly pro zkoumání perseverance fáze *přípravy a utajování činu* přinejmenším stejný význam, jako fáze bezprostředního páchání. Dokonce se ukázalo, že ve fázích přípravy a utajování činu vystupuje individualita pachatele silněji.

Nemalou cenu pro analýzu modu operandi má zjištěný fakt, že perseverantní pachatelé se přidržují jimi zvoleného způsobu páchání i poté, co byli již předtím vyšetřováni a soudně trestáni.

B.

Empirický výzkum ČSSR

Tento výzkum, týkající se krádeží vloupáním, řešil mezi jinými úkoly také problém perseverance a interindividuální odlišnosti způsobu páchání.

Výzkumný soubor zahrnoval 605 skutků krádeží vloupáním, spáchaných 234 pachateli na území hl. města Prahy. Ke každému skutku bylo sledo-

váno 48 znaků týkajících se způsobu spáchání a ke každému pachateli 29 osobnostních charakteristik, které by mohly být významné pro způsob páchaní.

Perseveranci jsme zjišťovali nikoliv za dobu celé „kriminální kariéry“ pachatele, ale pouze ve vztahu k těm opakovaným krádežím vloupáním, pro které byl společně stíhán v jedné trestné věci.

Byli jsme přitom postaveni před známý problém: Používání shodného způsobu spáchání může být buď projevem perseverance, nebo projevem tendence ke standardnosti (typičnosti, uniformitě). Abychom mohli kvantitativně diferencovat, která část opakovatelnosti jde na vrub perseverance a která část jde na vrub uniformity, vytyčili jsme tuto hypotézu:

Ve zvolených znacích způsobu páchaní krádeží vloupáním, kterých se opakovaně dopustil týž pachatel, se vyskytují shodné varianty komponentů způsobu páchaní častěji než u krádeží vloupáním, kterých se dopustili rozdílní pachatelé. Předpokládáme tedy, že fakt perseverance se projeví jako „přírůstek“ četnosti shodných variant nad úroveň výskytu shodných variant u různých pachatelů.

Vytyčenou hypotézu jsme testovali takto:

Sestavili jsme 10 podsouborů skutků krádeží vloupáním podle druhů napadených objektů. Homogenizací podsouborů podle druhu objektů jsme chtěli vyloučit silnou závislost způsobu páchaní na objektu napadení. Samostatným podsouborem byly tedy např. skutky krádeží vloupáním do obchodů atd.

V rámci každého z deseti podsouborů jsme sestavili dvě podskupiny:

Podskupinu A tvořily dvojice skutků krádeží vloupáním, v nichž oba skutky spáchal týž pachatel. Pokud se pachatel dopustil více než dvou skutků krádeží vloupáním do objektů stejného druhu, utvořili jsme kombinací skutků dvojice ze všech jeho skutků.

Podskupinu B tvořily dvojice skutků krádeží vloupáním, sestavené tak, aby každý skutek ve dvojici spáchal rozdílný pachatel (náhodný výběr se prováděl losováním s vrácením).

Skutky, spáchané ve spolupachatelství, jsme do podsouborů nezařadili, protože interpretace faktu opakovatelnosti by u nich nebyla jednoznačná.

Ohledně každé z utvořených dvojic skutků zvláště jsme zjišťovali, zda u každého ze sledovaných znaků způsobu páchaní se ve dvojici vyskytují shodné či rozdílné varianty způsobu páchaní.

Celkový přehled o výsledcích testování poskytuje sumární tabulka (1), obsahující sumy četností shod a neshod variant znaků ve dvojicích skutků pro souhrn všech 48 sledovaných znaků způsobu páchaní v jednotlivých deseti podsouborech (v tabulce nejsou zahrnuty případy, kdy se určitý znak způsobu spáchání nepodařilo objasnit).

Testování hypotézy potvrdilo správnost našeho předpokladu o perseveranci pachatelů alespoň v rámci téže časově související série skutků, spáchané před zahájením trestného stíhání. „Přírůstek“ případů shodnosti

Tabulka 1. *Perseverance pachatelů projevující se u 48 znaků způsobu páchaní krádeží vloupáním*

Podsoubor skutků krádeží vloupáním	Absolutní četnosti shod a neshod		Relativní četnosti shod a neshod		χ^2 $v = 1$	p	Q	
	A	B	A	B				
	týž pachatel	různí pachatelé	týž pachatel	různí pachatelé				
	1	2	3	4	5	6	7	
1. do bytů v činžovních domech $n_A = 2305$, $n_B = 2764$	shody	2350	1783	83	65	269,59	0,001	0,479
	neshody	455	981	17	35			
2. do bytů v rodinných domech $n_A = 219$ $n_B = 224$	shody	187	140	85	63	29,20	0,001	0,556
	neshody	32	84	15	37			
3. do obchodů, kiosků $n_A = 667$ $n_B = 610$	shody	504	363	76	60	37,94	0,001	0,356
	neshody	163	247	24	40			
4. do restaurací, hostinců $n_A = 1327$ $n_B = 1260$	shody	1090	746	82	60	164,49	0,001	0,520
	neshody	237	514	18	40			
5. do kanceláří $n_A = 1464$ $n_B = 1320$	shody	1198	850	82	64	108,44	0,001	0,427
	neshody	266	470	18	36			
6. do průmyslových objektů $n_A = 747$ $n_B = 613$	shody	660	368	88	60	121,87	0,001	0,669
	neshody	87	245	12	40			
7. do skladů, šaten $n_A = 1108$ $n_B = 994$	shody	1070	610	97	61	402,63	0,001	0,893
	neshody	38	384	3	39			
8. do kulturních a školních zařízení $n_A = 754$ $n_B = 736$	shody	565	384	75	52	82,50	0,001	0,465
	neshody	189	352	25	48			
9. do sklepů, půd, chodeb $n_A = 1357$ $n_B = 1246$	shody	1269	786	94	63	363,16	0,001	0,788
	neshody	88	460	6	37			
10. do chat, zahradních domků $n_A = 753$ $n_B = 669$	shody	646	410	86	61	110,78	0,001	0,595
	neshody	107	259	14	39			

n_A, n_B = počet znaků způsobu páchaní v porovnávaných podskupinách A, B, které byly objasněny

v = počet stupňů volnosti

p = hladina významnosti

Q = Yuleův koeficient asociace

variant znaků, který lze připsat na vrub perseveranci, je statisticky vysoce signifikantní.

Je ovšem skutečností, jak ukazuje tabulka (1) ve sloupci 4, že i ve dvojicích náhodně vybraných skutků, spáchaných rozdílnými pachateli, se v nadpolovičním počtu dvojic skutků vyskytují shodné varianty znaků způsobu páčání. Tento úkaz lze interpretovat jako projev typičnosti, standardnosti v jednání různých pachatelů a je podmíněný zejména shodnými objektivními podmínkami, v nichž se ocitají pachatelé trestných činů, shodnými subjektivními vlastnostmi a z části též tzv. kriminální nápodobou.

Vzhledem k vysoké úrovni shodnosti variant znaků způsobu páčání u různých pachatelů představuje relativní přírůstek opakovatelnosti z důvodů perseverance jen menší podíl z celkového výskytu shodných znaků v porovnávaných skutcích. Prakticky to znamená, že v jednotlivých konkrétních případech analýzy a srovnávání modu operandi je nesnadné rozhodnout, zda výskyt shodných variant znaku způsobu páčání je projevem perseverance (a zda tedy dva činy se shodnými znaky byly spáchaný tímž pachatelem) nebo zda je projevem standardnosti (typičnosti) variant u různých pachatelů. Tato nesnáze způsobuje značný stupeň nejistoty při vytyčování vyšetřovacích verzí o pachateli a snižuje výslednost využití evidencí MOS.

Četnosti shod a neshod jsme zjišťovali nejen souhrnně pro všech 48 sledovaných znaků způsobu páčání, ale též pro každý znak zvlášť. Pro ilustraci reprodukuje jednu z 480 čtyřpolních tabulek, v nichž jsou podchyceny výsledky těchto zjištění:

Tabulka 2. *Perseverance pachatelů projevující se u znaku „Způsob vnikání do objektu“ při krádežích vloupáním do bytů v činžovních domech*

Podskupina	Absolutní četnosti			Relativní četnosti		
	Shody variant	Neshody variant	Celkem	Shody variant	Neshody variant	Celkem
	1	2	3	4	5	6
A. Tíže pachatelé ve dvojicích skutků	45 (25)	27 (47)	72	0,63	0,37	1
B. Rozdílní pachatelé ve dvojicích skutků	6 (26)	67 (47)	73	0,08	0,92	1
Celkem	51	94	145	0,35	0,65	1

$$\begin{aligned} \chi^2 &= 48,4 \\ v &= 1 \\ p &= 0,001 \end{aligned}$$

v = počet stupňů volnosti

p = hladina významnosti

V závorce jsou udány teoretické četnosti.

Při tomto odděleném srovnávání shod a neshod variant jednotlivých znaků byly u většiny znaků prokázány mezi podskupinami A a B signifikantní diference, potvrzující fakt perseverance. Velmi výrazně se fakt perseverance projevoval např. u znaků:

- způsob opatřování nástrojů předem,
- způsob typování objektu napadení,
- využití vztahu pachatele k objektu napadení,
- využití zvláštních výhodných podmínek,
- způsob vniknutí do objektu,
- způsob překonávání překážek uvnitř objektu,
- charakter použitých nástrojů z hlediska původu,
- charakter použitých nástrojů z hlediska pracovní funkce,
- volba denní doby,
- způsoby zabraňující vzniku stop,
- způsob nakládání s nástroji po činu,
- dodatečný návrat pachatele na místo činu,
- ovlivnění alkoholem při páčání činu.

U některých znaků naproti tomu nebyla perseverance prokazatelná. To se týká např. znaků:

- volba dne v týdnu,
- chování pachatele při vyrušení,
- způsob příchodu pachatele na lokalitu místa činu,
- způsob odchodu pachatele z lokality místa činu,
- způsob nakládání s odcizenými předměty.

Rozlišování znaků způsobu páčání na takové, u nichž se projevuje výrazně perseverance, a na takové, u nichž se perseverance neprojevuje, je kriminalisticky velmi významné. Umožňuje správně ocenit význam jednotlivých znaků pro systém modus operandi a pro tvorbu vyšetřovacích verzí.

Interindividuální odlišnost způsobu páčání jsme ověřovali tím, že jsme pro každý sledovaný znak stanovili katalog jeho variant a zjišťovali jsme ohledně každé varianty dvojí druh četnosti:

1. četnosti skutků, u nichž se daná varianta vyskytla,
2. četnosti pachatelů, kteří používají danou variantu.

Z hlediska efektivnosti MOS lze za zvlášť výhodné pokládat takové znaky, u nichž se jednak vyskytuje velké množství variant a u nichž rozdělení četností výskytu variant je relativně rovnoměrné.

Pro ilustraci výsledků našeho empirického výzkumu uvádíme tabulku 3,

Tabulka 3. Způsob vnikání do objektu

Způsob vniknutí do objektu	Skutky		Pachatelé	
	Absolutní četnost skutků $n_s = 605$	% ze skutků, u nichž znak byl objasněn 100 % = 593	Absolutní četnost pachatelů $n_p = 234$	% z pachatelů, u nichž znak byl objasněn 100 % = 227
	1	2	3	4
1. OKNEM z toho:	219	37,0	95	41,9
1.1. rozbije sklo cihlou, kamenem	11	1,9	5	2,2
1.1. rozbije sklo rukou, nohou, tělem	32	5,4	9	4,0
1.3. rozbije sklo jiným předmětem	17	2,9	9	4,0
1.4. rozbije sklo u olivy a pak otevře	15	2,5	10	4,4
1.5. vypáčí rám u uzávěry	7	1,2	2	0,9
1.6. vypáčí okenice	9	1,5	6	2,6
1.7. odstraní tmel, lišty — sklo vyjme	7	1,2	7	3,1
1.8. vysadí okno	4	0,7	2	0,9
1.9. vytrhne okenní křídlo	3	0,5	2	0,9
1.10. vlezle po žebříku, lešení	7	1,2	4	1,8
1.11. šplhá, spouští se po okapové rouře	1	0,2	1	0,4
1.12. šplhá, spouští se po hromosvodu	9	1,5	4	1,8
1.13. odstraní drátěné pletivo v okně	2	0,3	1	0,4
1.14. odstraní mříž v okně	12	2,0	10	4,4
1.15. okno si předem otevře a pak jím vniká	2	0,3	1	0,4
1.16. leze otevřeným oknem	62	10,5	26	11,5
1.17. větracím okénkem	45	7,6	16	7,0

	1	2	3	4
1.18. okénkem u sklepa	3	0,5	3	1,3
1.19. oknem jinak	8	1,3	4	1,8
2. DVEŘMI z toho:	358	60,4	130	55,6
2.1. vyrazí výplň dveří	26	4,4	10	4,4
2.2. vyrazí celé dveře	19	3,2	10	4,4
2.3. vypácí dveře	26	4,4	12	5,3
2.4. vytrhne lišty dveří a vyjme výplň	10	1,7	7	3,1
2.5. stahuje zástrče dveří („háčkuje“)	67	11,3	16	7,0
2.6. odstraní mříž na dveřích	4	0,7	1	0,4
2.7. rozštípe dveře	2	0,3	1	0,4
2.8. visací zámek ukrotí, utrhne, uřízne	34	5,7	15	6,6
2.9. odstraní šrouby z petlice visacího zámku	6	1,0	3	1,3
2.10. používá paklíče	1	0,2	1	0,4
2.11. používá nepravého klíče	7	1,2	2	0,9
2.12. otevře pravým klíčem, který odcizil	11	1,9	7	3,1
2.13. otevře pravým klíčem, který vylákal	3	0,5	3	1,3
2.14. otevře pravým klíčem, který našel na místě	11	1,9	7	3,1
2.15. otevře pravým klíčem, který mu byl svěřen	14	2,4	10	4,4
2.16. otevře pravým klíčem, kterého se zmocnil jinak	2	0,3	1	0,4
2.17. rozlomí vložku FAB speciálním přípravkem	56	9,4	6	2,6

Pokračování tabulky 3

	1	2	3	4
2.18. rozlomí vložku FAB hasákem, kleštěmi, franc. klíčem	4	0,7	7	3,1
2.19. odvrtá vložku FAB	1	0,2	1	0,4
2.20. zámek odstraní, rozruší, otevře jinak	19	3,2	6	2,6
2.21. vnikne dveřmi do neuzavřeného objektu	80	13,5	25	11,0
2.22. dveřmi jinak	0	0,0	0	0,0
3. VÝKLADNÍ SKŘÍŇÍ z toho:	12	2,0	9	4,0
3.1. vyrazí sklo cihlou, kamenem	8	1,3	6	2,6
3.2. vyrazí sklo rukou, nohou, tělem	0	0,0	0	0,0
3.3. odstraní visací zámek	1	0,2	1	0,4
3.4. využije rozbité, otevřené výkladní skříně	2	0,3	1	0,4
3.5. výkladní skříně jinak	1	0,2	1	0,4
4. SVĚTLÍKEM, VĚTRACÍ ŠACHTOU	8	1,3	3	1,3
5. KOTELNOU, SKLEPEM	1	0,2	1	0,4
6. STĚNU PROBOURÁ, PRORAZÍ, VYPÁČÍ	3	0,5	5	2,2
7. STROP PROBOURÁ, PRORAZÍ, VYPÁČÍ	0	0,0	0	0,0
8. VNIKÁ STŘECHOU, VIKÝŘEM, PŮDOU	7	1,2	3	1,3
9. UTRHNE PLOMBU, PEČETĚ NA DVEŘÍCH	24	4,0	5	2,2
10. PLOT, OHRADU PŘELEZE	32	5,4	14	6,2
11. V PLOTĚ, OHRADĚ VYUŽIJE OTVORU	13	2,2	7	3,1

12. V PLOTĚ, OHRADĚ UDEĽÁ OTVOR	4	0,7	2	0,9
13. JINÉ ZPŮSOBY VNIKNUTÍ	21	3,5	8	3,5
14. NEZJIŠTĚNO	12 (2,0 ‰)	—	6 (2,6 ‰)	—
Celkem počet variant	714		288	

n_s — velikost souboru všech skutků

n_p — velikost souboru všech pachatelů

Poznámka: Protože v některých případech použil pachatel několik variant způsobu spáchání souběžně, přesahuje suma variant velikost souboru.

obsahující rozdělení absolutních a relativních četností skutků a pachatelů krádeží vloupáním podle hlediska způsobu vniknutí do objektu.²⁶⁾

Zhodnotíme-li souhrnně výsledky tohoto zkoumání, můžeme konstatovat:

Empirická data prokazují jak tendenci k interindividuální odlišnosti, tak tendenci k uniformitě způsobu páchání krádeží vloupáním. I za dnešního stavu kriminality *převládá tendence k interindividuální odlišnosti nad tendencí k uniformitě*. Variabilita znaků způsobu páchání je dostatečně velká, aby umožňovala detailní třídění variant znaků; rozdělení četností mezi jednotlivé varianty je značně nerovnoměrné.

Mezi jednotlivými znaky způsobu páchání jsou značné rozdíly co do stupně jejich variability.

Značnou variabilitou se např. vyznačují tyto znaky:

- opatřování nástrojů předem,
- typování objektu napadení předem,
- vztah pachatele k lokalitě místa činu,
- charakter objektu napadení,
- vztah pachatele k objektu napadení,
- využití zvláštních výhodných podmínek,
- způsob vniknutí do objektu napadení,
- způsob překonávání překážek uvnitř objektu napadení,

²⁶⁾ Objektom jsme v tomto případě rozuměli budovu nebo jiný oddělený prostor (např. oplocený sklad, maringotku apod.), do něhož pachatel proniká s úmyslem odcizit v něm umístěné věci.

- původ použitých nástrojů,
- pracovní funkce použitých nástrojů,
- součinnost při činu — počet pachatelů,
- charakter známosti mezi účastníky,
- denní doba (hodina) spáchání činu,
- charakter odcizených předmětů,
- způsob opuštění objektů,
- způsob nakládání s odcizenými předměty,
- formy trestné součinnosti po činu.

Naproti tomu malou variabilitu jsme zjistili u těchto znaků:

- opatrování dopravních prostředků předem,
- opatrování alibi předem,
- zajišťování odbytu odcizených předmětů předem,
- zajištění úkrytu pro odcizené předměty předem,
- formy trestné součinnosti při přípravě,
- způsob dosažení lokality místa činu,
- formy trestné součinnosti při páchání činu,
- způsoby zajišťování se při činu,
- délka trvání činu,
- délka setrvání pachatele na místě činu,
- doprovodná jednání pachatele na místě činu,
- způsoby zabraňování vzniku stop pachatelem,
- ničení stop pachatelem na místě činu,
- ozbrojení pachatele při činu,
- chování pachatele při vyrušení,
- doprava pachatele z místa činu,
- ničení stop pachatelem při odchodu z místa činu,
- dodatečný návrat pachatele na místo činu,
- dodatečné vytváření lživého alibi.

Domníváme se, že variabilita způsobu páchání je dostatečně vysoká a odůvodňuje i v dnešní době existenci evidence MOS a možnost jejího efektivního fungování.

Kvantitativní údaje o rozložení četností variant mohou sloužit k určení jejich tzv. *specifičnosti*. Specifičností se v teorii identifikace rozumí míra individualizační schopnosti. Čím vzácněji se určitá varianta vyskytuje, tím má vyšší specifičnost a tím je cennější pro individualizaci pachatele.

Určení specifičnosti znaků je velmi důležité pro volbu tzv. *vyhledávací strategie*, pod níž se rozumí souhrn logických pravidel, podle nichž se sestavuje vyhledávací požadavek na automatizovaný informační systém MOS podle zásady, „aby skutečný pachatel neunikl ze zorného pole, ale přitom aby okruh osob podrobovaných prověrce byl minimální“.²⁷⁾ Ideální

²⁷⁾ Z u j k o v, G. G.: Primenenjeje matematičeskoj logiki i EVM dlja rešenija kriminalističeskich zadač na osnove „modus operandi“. In: Pravovaja kibernetika, Nauka, Moskva 1973, s. 149.

by bylo, kdyby vyhledávací požadavek na automatizovaný MOS se nespokojil shodou určitého absolutního počtu znaků způsobu spáchání, ale kdyby stanovil jistý limit koeficientů specifičnosti, jehož by komplex shodných znaků měl dosáhnout. V literatuře je takový postup označován jako „vážení znaků“.²⁸⁾

VIII.

Výsledky našich empirických výzkumů nás opravňují k přesvědčení, že teze o perseveranci a o interindividuální odlišnosti jsou stále platné, i když v podmínkách dnešní kriminality doznaly některých změn.

Pokusíme se závěrem naznačit, jaké teoretické zdůvodnění lze z hlediska dnešních znalostí nalézt pro oba tyto jevy. Nelze samozřejmě vycházet z citovaných Heindlových názorů, které nebyly správné ani v době svého vzniku, a tím spíše nemohou obstát dnes.

Zastavíme se nejprve u teoretického zdůvodnění *perseverance*.

Domníváme se, že příčiny tohoto jevu není zapotřebí hledat v nějakých specifických rysech osobnosti recidivního pachatele, kterými by se lišil od ostatních „nekriminálních“ lidí. Perseveranci způsobu páchaní lze vysvětlit psychickými mechanismy, platnými pro jakékoli lidské činnosti.

Základem pro vysvětlení *perseverance* způsobu páchaní je *princip determinismu*. Utváření způsobu páchaní trestné činnosti je mj. determinováno somatickými a psychickými vlastnostmi pachatele. Tyto subjektivní vlastnosti pachatele jsou relativně stálé. V ontogenezi člověka se sice somatické a psychické vlastnosti mění, ale tyto změny jsou po relativně dlouhou dobu, v níž pachatel event. opakuje trestnou činnost, jen pozvolné a nenarušující stabilitu jeho osobnosti.

Ideální podmínky pro prosazení *perseverance* způsobu spáchání se vyskytnou tehdy, jestliže se pachatel, ať již náhodně, nebo vědomou volbou, ocitne v objektivních podmínkách shodných s těmi, které existovaly při předchozích trestných činech. Druhová shodnost páchaných trestných činů, relativní stabilita subjektivních vlastností pachatele a častá shodnost objektivních situací, za nichž pachatel opakuje své trestné činy, to vše vede k tomu, že se u pachatele:

a) prosazují shodné konstantní mechanismy, řídící operacionální složku jeho trestné činnosti, jimiž je pachatel fylogeneticky a ontogeneticky vybaven již z minulosti,

b) utvářejí se nové stabilní regulativní mechanismy, uzpůsobené pro páchaní druhově shodných trestných činů.

²⁸⁾ Viz Angst, E. — Allmen, J.: Auswertung von Personen-Daten, Signalement-Daten und Modus operandi-Daten mit elektronischer Datenverarbeitung. Kriminalistik 1975, 4, s. 178.

Regulačních programů, prosazujících se při utváření modu operandi, je řada, od jednoduchých nervových mechanismů reflexního typu až po velmi složité psychické modely.

Jedním z důležitých mechanismů, majících zásluhu na perseveranci, jsou tzv. *automatismy*. Jejich základem jsou tzv. podmíněná spojení, vznikající na základě opakování, nejčastěji v procesu učení. Podle stupně složitosti a podle stupně osvojení se rozlišuje několik typů automatismů, např. dynamický stereotyp, automatizované úkony, dovednosti a návyky.

Při páčání trestné činnosti se automatismy vytvářejí převážně u mnohonásobných speciálních recidivistů. Ve způsobu spáchání však mohou hrát roli i takové komponenty, k jejichž automatizaci došlo při nekriminnální činnosti, např. při zaměstnání.

Automatismy probíhají zcela nebo zčásti bez kontroly vědomí a vyznačují se relativní stálostí. Jako řídicí mechanismy se uplatňují převážně na úrovni dílčích komponent způsobu páčání, zejména v jednotlivých pohybech a v soustavách pohybů. Zvlášť výrazně se prosadí za podmínek omezujících vědomou kontrolu, např. ve stavu únavy, při rychlém sledu operací, při odvedení pozornosti jinými doprovodnými jevy apod.

Pro složitější komponenty způsobu páčání jsou jako řídicí mechanismy charakteristické vyšší a komplikovanější regulační struktury. I v nich nalezneme vysvětlení pro jev perseverance.

Jedním z takových vyšších řídicích mechanismů je vytvoření myšlenkového plánu činnosti; Linhart tento mechanismus nazývá řízení s předkorekcí.²⁹⁾ V plánu činnosti pachatel dopředu předvídá (anticipuje) cíl, průběh a možné výsledky své činnosti a této představě předem uzpůsobuje povahu a sled operacionálních elementů. Pro pachatele, stejně jako pro kohokoliv jiného, je výhodné při tvorbě plánu činnosti uplatnit akumulovanou minulou zkušenost, načerpanou v činnosti pracovní, v běžném životě a ovšem též zkušenost z předchozího páčání své trestné činnosti. Minulá úspěšná aplikace určitého způsobu spáchání vede ke vzniku více či méně fixované zkušenostní struktury, která je přenositelná a opakovatelná v nové situaci, pokud tato situace vykazuje shodné rysy se situací minulou. Převzetí osvědčeného minulého modelu je pro pachatele výhodné i z toho důvodu, že je rychlejší a že je spojeno s vynaložením menšího množství psychické energie, než tomu bývá při utváření originálních modelů činnosti.

Při opakovaném trestném činu zpravidla není převzat celý komplex operacionálních elementů, tvořících modus operandi. Je konfrontován

²⁹⁾ Linhart, J.: Činnost a poznání. Academia, Praha 1976, s. 35.

s aktuálními objektivními podmínkami a přebírány jsou pouze ty komponenty, které jim vyhovují.

Jak je zřejmé, všechny tyto regulační mechanismy, kromě vlastností podporujících perseveranci, se vyznačují i protikladně působícími vlastnostmi, zejména *plasticitou a variabilitou*. Perseverance proto znamená pouze určitou tendenci, která se při opakování trestného činu může, ale nemusí prosadit. Rozhodně neznamena „otrocké“ opakování všech komponent způsobu páčání.

Důvodů pro proměnlivost způsobu páčání je několik:

Nejsilněji působí skutečnost, že každý trestný čin probíhá ve specifických individuálních objektivních podmínkách, z nichž některé se mohou opakovat u více trestných činů, ale vždy alespoň jejich část je jiná. Na stupni proměnlivosti objektivních podmínek nejvíce závisí variační šíře modu operandi určitého pachatele.

Stabilita subjektivních vlastností pachatele, která je hlavní příčinou perseverance, není absolutně konstantní. Osobnost pachatele se vyvíjí, např. jeho návyky a dovednosti se zdokonalují nebo naopak degradují.

Velmi podstatnou roli hraje vědomé úsilí pachatele neopakovat způsob páčání. Pachatel si je zpravidla vědom toho, že shodný modus operandi může být bezpečnostními orgány využit k jeho odhalení, a proto se snaží tomu zabránit. Tato snaha se uplatňuje hlavně u pachatelů, kteří byli již trestáni a jsou tedy registrováni. U dosud netrestaných pachatelů nehraje tento aspekt zpravidla žádnou úlohu.

Vědomé měnění modu operandi je nejúspěšnější na úrovni komplexních a základních komponent způsobu páčání.³⁰⁾ Dílčí komponenty, zejména pohyby, je obtížnější měnit, protože jejich řídicí mechanismy se obtížně podrobují vědomé kontrole. Pokud se zvýšeným volným úsilím podaří přesto pohyby dezautomatizovat, děje se tak za cenu narušení plynulosti a dokonalosti pohybu a prodloužení času potřebného k realizaci pohybu. Protože pachatel se často nachází v časové tísní, nemůže si dovolit měnit způsob páčání ve všech jeho elementech. Z toho se dá dovodit, že nejstabilnější komponenty modu operandi lze předpokládat na úrovni dílčích komponent. Praktickému využití tohoto závěru brání hlavně to, že takové minuciózní elementy způsobu páčání se málo zřetelně zobrazují ve stopách, a proto jsou často pro analýzu modu operandi nedostupné.

Přes všechny tyto výhrady lze konstatovat, že perseverance pachatelů je zdůvodnitelná „normálními“ psychickými mechanismy, které se v činnosti pachatelů prosazují velmi intenzivně; empirická data potvrzují, že

³⁰⁾ K třídění komponent viz Musil, J.: Die kriminalistische Klassifizierung von Komponenten des Begehungsweise einer Straftat. Wiss. Zeitschrift der HU zu Berlin, Gesellschafts u. Sprachwiss. Reihe 1981, 2, s. 179.

perseveranční tendence u značné části pachatelů vítězí nad protikladně působící tendencí k obměňování modu operandi.

Jaké teoretické zdůvodnění lze nalézt pro úkaz *i n t e r i n d i v i d u á l n í o d l i š n o s t i* způsobu páčání? Obrovskou variabilitu způsobu páčání lze rovněž odvodit z principu determinace. Mezi determinujícími faktory tvoří podstatnou skupinu subjektivní vlastnosti osobnosti pachatele — vlastnosti somatické, fyziologické, psychické a jiné. Protože každý pachatel existuje jako individuum, lze hypoteticky dovodit, že jeho neopakovatelné subjektivní vlastnosti v roli determinujících faktorů způsobí neopakovatelnost jeho způsobu spáchání. Jinými slovy řečeno: *Podle způsobu spáchání trestného činu lze individuálně identifikovat pachatele.*

Tento teoretický předpoklad lze opřít i o poznatky obecné psychologie, která dospěla k závěru, že lidské činnosti jsou bohatě a velmi jemně diferencovány a že mají individuální ráz.³¹⁾

Při pokusech o praktickou kriminalistickou aplikaci tohoto teoretického předpokladu však narážíme na množství překážek, které podrobněji zmiňujeme v jiné práci.³²⁾ Zde pouze zmíníme dvě nejdůležitější potíže: Odraz způsobu spáchání trestného činu ve stopách, které vystupují jako identifikační objekty, je pouze fragmentární, neposkytuje zpravidla tolik identifikačních znaků, kolik by bylo zapotřebí k individuální identifikaci. Navíc ve srovnávacím materiálu, s nímž identifikační znaky máme komparovat, jsou znaky modu operandi vyjádřeny toliko slovním popisem, ulpívajícím často na makrostruktuře jevu a jsou málo výstižné.

I ti autoři, kteří k identifikačnímu významu způsobu páčání zaujímají „optimistické stanovisko“, jako je např. Wnorowski,³³⁾ uvádějí na podporu možnosti individuální identifikace takové příklady (např. padělání uměleckých děl), které ukazují, že ve skutečnosti jde o atypické a málo frekvencované trestné činy.

Ať už je to s možností identifikace pachatele podle způsobu spáchání trestného činu jakkoli, jisté je, že evidence MOS si nikdy nekladla za cíl umožnit individuální identifikaci. Pro tento cíl není ani vybavena dostatečně jemnou klasifikační soustavou. MOS se spokojuje s tím, že umožní přiřazení neobjasněného trestného činu k více či méně úzké skupině pachatelů, používajících shodný způsob páčání.

Interindividuální odlišnost způsobu páčání lze odvodit i z toho, že způsob páčání je poměrně složitým komplexem dílčích elementů a vztahů mezi nimi, takže je splněn základní předpoklad, aby kombinace těchto

³¹⁾ Holas, E.: Chování, subjekt, psychika. Academia, Praha 1971, s. 62.

³²⁾ Musil, J.: Práce cit. sub 1, s. 222 a násl.

³³⁾ Wnorowski, J.: Práce cit. sub 1, s. 107; Wnorowski, J.: Der Modus operandi — dynamisch betrachtet. Kriminalistik und forensische Wissenschaften, 1978, 34, s. 5.

elementů byly velmi početné. Nelze však nevidět, že někdy se vyskytnou i trestný čin spáchaný velmi jednoduchým způsobem, jehož ani sebedetailnější analýza nepostačuje k vystižení odlišností od jiných trestných činů.

Андреас Борнинг и Ян Музил

MODUS OPERANDI — ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ

Резюме

Способ совершения преступной деятельности отличается некоторыми свойствами, исследование которых имеет методологическое значение для криминалистического процесса познания преступных действий. Авторами в настоящей статье анализируются два свойства:

1. повторяемость способа совершения преступных действий,
2. межиндивидуальное отличие способа совершения преступных действий.

Доказательства о том, что знание указанных свойств использовалось в полицейской практике для раскрытия преступников, мы находим уже в средневековье. Однако, только современная криминалистика создала в начале 20-ого века системы регистрации, называемые „modus operandi система“ (MOS), возникновению которой способствовали Л. В. Этчерли, А. Волмер, Р. Хейндл и Г. Шнейкерт. Регистрации MOS включают признаки способа совершения преступных действий и делают возможным найти исполнителя преступления на основе совпадения признаков способа совершения сейчас расследуемого преступления и преступления, совершенного и зарегистрированного в прошлом.

Теоретические принципы разработаны, в частности, Робертом ХЕЙНДЛОМ. Он опирался на изучение профессиональной преступности в начале 20-ого века в буржуазных странах. Повторяемость способа исполнения у профессионального преступника он обозначил психологическим понятием персеверанция и причины ее им усматривались в душевной и физической неполноценности преступников. Хотя такое теоретическое разъяснение было упрощающим и неправильным, само явление повторяемости способа исполнения в то время несомненно встречалось часто и делало возможным эффективное функционирование MOS.

С шестидесятых годов настоящего века, однако, все чаще начинают раздаваться голоса, которые указывают на снижающую эффективность регистраций MOS; говорят даже о „кризисе MOS“. Как принцип персеверанции, так принцип межиндивидуального отличия способа исполнения некоторыми авторами ставятся под сомнение.

Кажется бесспорным, что оба принципа не могут в настоящее время пониматься таким же образом, как во время возникновения регистраций MOS. Аргументов в пользу такого изменения понимания имеется целый ряд:

- глубокие социальные сдвиги в настоящее время,
- повышение мобильности населения,
- углубление информационных контактов людей,
- рост образованности населения, включая преступников,

- тенденция к типизации и стандартизации изделий, вызывающая тенденцию к шаблонному обращению с вещами,
- другая структура преступности и т. п.

В какой степени все указанные изменения могут находить свое отражение в способах совершения преступных действий, можно проверить только эмпирическими исследованиями, основанными на современном состоянии преступности. Авторы осуществили два обширных эмпирических исследования в ГДР и в ЧССР и результаты этих исследований представляют собой содержание настоящей статьи.

Эмпирическое исследование в ГДР касалось основного комплекса 1200 исполнителей краж со взломом, грабежей, мошенничества, половых преступлений и поджогов. Персеверанция была установлена в случае 26 % преступников; когда из основного набора был составлен поднабор, включающий несколькократных рецидивистов, доля персеверирующих преступников даже 67 % (!).

К интересным результатам исследования ГДР относится установление того, что персеверанция, с одной стороны, а относительная редкость признаков способа исполнения, с другой, представляют собой два взаимно независимые понятия. Это, например, означает, что преступник, использующий редкие признаки способа исполнения, может их не повторять. Было доказано большое число случаев тесного локального отношения к месту преступления. Высокая индивидуализирующая величина была установлена в случае тех признаков способов исполнения, которые являются относительно независимыми от объективных ситуационных условий и представляют возможность субъективного выбора из нескольких вариантов. Было доказано, что для анализа способа исполнения большое значение имеют стадии подготовки и сокрытия преступления. Ряд интересных данных касается преступления поджога.

В ЧССР исследованном наборе рассматривалось 605 краж со взломом, совершенных 234 преступниками. Итоги показали, что также в настоящих условиях существует персеверанция преступников. В отношении частотности персеверанции имеются значительные различия между разными признаками способа исполнения. В случае определенных признаков персеверанция является весьма высокой, в случае же других она наоборот низка. Результаты исследования позволяют дифференцировать признаки способа исполнения с точки зрения их значительности для регистрации MOS и для составления следственных версий.

Чехословацкое исследование доказало как тенденцию к межиндивидуальному различию, так и тенденцию к однообразию способа исполнения. Важным, однако, является факт, что тенденция к межиндивидуальному различию преобладает над второй тенденцией. Вариабильность признаков способа исполнения настолько велика, что делает возможной детальную классификацию вариантов признаков. Разделение отдельных вариантов с точки зрения частотности является значительно неравномерным, а также между отдельными признаками способа исполнения имеются значительные различия в отношении степени их вариабильности. Знание указанных дифференций является значительным для определения т. наз. индивидуализирующей способности вариантов признаков и, следовательно, для выбора стратегии поисков в автоматизированном MOS.

В заключении статьи авторы приводят теоретическое обоснование явления персеверанции и межиндивидуального различия способа исполнения. Они исходят при этом из принципа детерминизма человеческого поведения и приходят к заключению, что оба эти явления можно объяснить теми же психическими механизмами, которые находят свое применение при регулировании любой деятельности.

MODUS OPERANDI — THEORETISCHE GRUNDLAGEN
UND PRAKTISCHE ERFAHRUNGEN

Zusammenfassung

Art und Weise einer Straftat zeichnen sich durch einige Eigenschaften aus, deren Untersuchung von methodologischer Bedeutung für den kriminalistischen Erkenntnisprozeß der Straftaten ist. Die Autoren analysieren in diesem Artikel zwei Eigenschaften:

1. die Wiederholung der Art und Weise einer Straftat,
2. die interindividuelle Verschiedenheit der Art und Weise einer Straftat.

Beweise dafür, daß die Kenntnis dieser Eigenschaften in der Polizeipraxis zur Aufdeckung von Straftätern beigetragen hat, finden wir bereits im Mittelalter. Doch erst die moderne Kriminalistik schuf Anfang des 20. Jahrhunderts Registriersysteme, das sogenannte „modus operandi system“ (MOS), an deren Wiege Llewelyn W. Atcherley, Augustin Vollmer, Robert Heindl und Hans Schneickert standen. Die Registrierung MOS erfaßt die Elemente der Art und Weise einer Straftat und ermöglicht die Aufdeckung eines Straftäters einer nicht aufgeklärten Straftat auf der Grundlage der Übereinstimmung der Elemente der Art und Weise der unmittelbar untersuchten Straftat und der Straftat, die in der Vergangenheit durchgeführt und registriert wurde.

Die theoretischen Prinzipien des MOS arbeitete vor allem Robert HEINDL aus. Er stützte sich auf das Studium des Berufsverbrechertums Anfang des 20. Jahrhunderts in den bürgerlichen Ländern. Die Wiederholung der Art und Weise einer Straftat bei einem Berufsverbrecher bezeichnete er mit dem psychologischen Fachausdruck Perseveranz (Wiederholungszwang) und ihre Ursachen sah er in der geistigen und körperlichen Minderwertigkeit der Täter. Obwohl diese theoretische Erklärung vereinfacht und falsch war, so trat die Tatsache der Wiederholung der Art und Weise einer Straftat unzweifelhaft in dieser Zeit häufig auf und ermöglichte einen effektiven Einsatz des MOS.

Seit den sechziger Jahren unseres Jahrhunderts wird immer häufiger die Ansicht geäußert, daß die Effektivität der Evidenz bei MOS sinkt, man spricht sogar von einer Krise des MOS. Einige Autoren zweifeln sowohl das Prinzip der Perseveranz als auch das Prinzip der interindividuellen Unterschiedlichkeit der Art und Weise der Straftat an.

Es scheint unzweifelhaft zu sein, daß beide Prinzipien gegenwärtig nicht so verstanden werden können, wie zur Zeit der Entstehung des MOS. Gründe für das gewandelte Verständnis können wir einige nennen:

- tiefe soziale Veränderungen in der gegenwärtigen Zeit,
- eine höhere Mobilität der Bürger,
- eine Vertiefung des Informationskontaktes zwischen den Menschen,
- ein gewachsenes Bildungsniveau der Bevölkerung, einschließlich der Täter,
- die Tendenz zur Typisierung und Standardisierung der Erzeugnisse, die wiederum Tendenzen zu einer uniformen Art und Weise der Manipulierung mit den Gegenständen hervorruft,
- eine verschiedene Skala der Kriminalität usw.

Bis zu welchem Grad sich diese Änderungen auf die Art und Weise der Durchführung einer Straftat niederschlagen können, kann nur durch empirische Untersuchungen, beruhend auf dem heutigen Stand der Kriminalität, untersucht werden. Die Autoren unternahmen zwei umfangreiche empirische Untersuchungen in der DDR und in der ČSSR, deren Ergebnisse sie in diesem Aufsatz vorlegen.

Die empirische Untersuchung in der DDR bezog sich auf eine Gruppe von 1200 Straftätern von Einbrüchen, Diebstählen, sexueller Straftaten und Brandstiftung. Perseveranz konnte bei 26 Prozent der Straftäter festgestellt werden; stellte man aus der großen Gruppe eine Untergruppe der mehrfachen Rezidivisten zusammen, betrug der Anteil der perseveranten Täter sogar 67 Prozent (!).

Zu den interessanten Ergebnissen der Forschung in der DDR gehört die Feststellung, daß die Perseveranz einerseits und die relative Seltenheit der Elemente der Art und Weise einer Straftat zwei voneinander unabhängige Begriffe sind. Das bedeutet z. B., daß der Täter, dessen Straftat sich durch seltene Elemente der Durchführung auszeichnet, diese nicht wiederholen muß. Nachgewiesen wurde ein starkes Auftreten einer engen lokalen Beziehung zum Tatort. Ein hoher Individualisationswert wurde bei den Elementen der Art und Weise einer Straftat festgestellt, die relativ unabhängig von den objektiven Situationsbedingungen sind und die Möglichkeit der subjektiven Auswahl aus einigen Varianten ermöglicht. Es zeigte sich, daß für die Analyse des modus operandi die Vorbereitungs- und die Vertuschungsphase einer Straftat von großer Bedeutung sind. Eine ganze Reihe von wertvollen Erkenntnissen bezieht sich auf die Straftat der Brandstiftung.

Die Untersuchungsgruppe in der ČSSR setzte sich aus 234 Straftätern von 605 Straffällen des Diebstahls durch Einbruch zusammen. Die Ergebnisse zeigten, daß auch unter den heutigen Bedingungen eine Perseveranz der Straftäter existiert. Was die Häufigkeit der Perseveranz anbelangt, so bestehen deutliche Unterschiede zwischen den verschiedenen Elementen der Art und Weise der Straftat. Bei einigen Elementen ist die Perseveranz sehr hoch, bei einigen anderen verschwindend gering. Die Untersuchungsergebnisse ermöglichen eine Differenzierung der Elemente der Art und Weise einer Straftat nach der Bedeutung für die Evidenz des MOS und für die Aufstellung von Untersuchungsversionen.

Die tschechoslowakische Forschung belegte sowohl die Tendenz zur interindividuellen Unterschiedlichkeit als auch die Tendenz zur Uniformität des modus operandi. Wichtig ist jedoch die Feststellung, daß die Tendenz zur interindividuellen Unterschiedlichkeit das Übergewicht gegenüber der Tendenz zur Uniformität hat. Die Variabilität der Elemente der Art und Weise einer Straftat ist ausreichend groß, um eine detaillierte Klassifizierung der Varianten der Elemente zu erlauben. Die Aufteilung der Häufigkeit zwischen den einzelnen Elementen der Art und Weise einer Straftat ist recht ungleichmäßig und auch zwischen den einzelnen Elementen der Art und Weise der Straftat sind beträchtliche Unterschiede in Bezug auf ihre Variabilität. Die Kenntnis dieser Unterschiede ist bedeutsam für die Feststellung der sogenannten Individualisierungsfähigkeiten der Varianten der Elemente und somit für die Wahl der Suchstrategie im automatisierten MOS.

Abschließend legen die Autoren eine theoretische Begründung der Erscheinung der Perseveranz und der interindividuellen Verschiedenheit der Art und Weise einer Straftat vor. Sie gehen von dem Prinzip des Determinismus des menschlichen Handelns aus und gelangen zu dem Ergebnis, daß beide Erscheinungen mit den gleichen psychischen Mechanismen erklärbar sind, die auch bei der Regulierung jeglicher Tätigkeit angewandt werden.